maart 1998

Vlinderwerkgroep Friesland

Afdeling Noord van de
Nederlandse Entomologische Vereniging

Vlinderwerkgroep Friesland

Bestuur

Philip Zeinstra	voorzitter Idzardaweg 36A 8471 EL Ter Idzard tel. 0561-616330
Gerard Bergsma	secretaris Bosweer 29 8426 GS Appelscha tel. 0516-432414
Luut de Zee	penningmeester Sluisdijk 3d 8501 BZ Joure te. 0513-418423
Janny Sinnema-Bloemen	bestuurslid Sparjeburd 29 8409 CK Hemrik tel. 0516-471222
John Boosman	bestuurslid Koaidyk 5 9264 TT Earnewâld tel. 0511-539238
Contributie	f 10,00 per jaar. Girorekening 72232259 t.n.v. L.D. de Zee, Joure
Redactieadres	Sparjeburd 29 8409 CK Hemrik e-mail adres: m.sinnema@pi.net

Vlinderwerkgroep Friesland op Internet: http://home.pi.net/~msinnema/vwg/

VOORWOORD

Het tweede exemplaar van de Nieuwsbrief van de Vlinderwerkgroep Friesland ligt voor U en ik heb de indruk dat het een zeer leesbaar geheel is geworden met interessante artikelen en aankondigingen. Toch mis ik iets: "Nieuwsbrief" is niet bepaald een originele naam voor het periodiek van onze werkgroep. Het zou aardig zijn wanneer we een pakkende naam voor de nieuwsbrief zouden hebben. De Belgen hebben hun "Phegea", de micro-liefhebbers hebben "Franje" en de nieuwe nachtvlinderclub heeft "Schubnieuws". We zouden het kunnen zoeken in de bekende Latijnse vlindernamen: Adela, Aurelia of zoiets. Ik voel zelf wel iets voor een een Friese naam, we zijn tenslotte een werkgroep in Friesland. Wat denkt U bijvoorbeeld van "Flinter-Flecht"? Misschien zijn er nog wel meer specifiek Friese namen te bedenken, waarbij je overigens wel aan de naam moet kunnen herkennen dat het om vlinders gaat: met Schubnieuws zullen de meeste Nederlanders eerder een hengelsportvereniging dan een vlinderclub associëren! Ik zou het een goed idee vinden om op de komende voorjaars-bijeenkomst op 14 april een naam vast te stellen. Hebt U dus nog een goed idee, breng het dan op die bijeenkomst naar voren.

Uiteraard hopen we dat we op deze bijeenkomst veel van onze werkgroepleden kunnen ontmoeten en dat geldt ook voor de excursies die voor het komende seizoen zijn gepland. Op bladzijde 4 en 5 vindt U een overzicht van deze excursies en het zal zeker de moeite waard zijn om er aan deel te nemen.
Op de Voorjaarsbijeenkomst zal ook de stand van zaken met betrekking tot ons Atlasproject Dagvlinders aan de orde komen. In 1998 zullen we proberen de laatste lege kilometerhokken van gegevens te voorzien en we hopen dat iedereen zich nog eens in wil zetten om het Atlasproject tot een succes te maken.

Overigens zijn er ook nieuwe activiteiten op nachtvlindergebied. Op 28 februari j.l. vond in Utrecht de oprichtingsvergadering plaats van de sectie Ter Haar van de Nederlandse Entomologische Vereniging; de leden hiervan houden zich bezig met het inventariseren van macro-vlinders, maar dan speciaal de nachtvlinders. De bedoeling is, dat er een project zal worden opgestart, waaraan iedereen zijn nacht-vlinderwaarnemingen kan bijdragen en dat de gehele Benelux als werkterrein heeft. De vorm, waarin dit project zal worden gegegoten, moet nog nader worden uitgewerkt. Het waarnemen van micro's en van dagvlinders was al georganiseerd, het is een goede zaak dat ook de waarnemingen van macro-nachtvlinders op een goede manier verzameld en verwerkt gaan worden.

Het nieuwe vlinderseizoen is al weer begonnen en ik hoop dat U door het lezen van deze nieuwsbrief weer helemaal in de stemming zult komen. Veel leesplezier toegewenst!

Siep Sinnema

INHOUD

Voorwoord	pag. 1
Inhoud	2
Aankondiging Voorjaarsbijeenkomst	3
Excursies 1998	4
Excursies N.E.V. afd.-Noord in 1998	5
Kort verslag Najaarsbijeenkomst 1997	6
Een terugblik op het eerste jaar nachtvlinderen	7
Pijlstaarten in Friesland	9
Veel glasvleugelpijlstaarten (Hemaris fuciformis) op Terschelling in 1997	12
Ypsolopha vitella L.: nieuw voor de Waddeneilanden	12
Een alternatief voor de vlinderlamp	13
Mijnenjacht in Weststellingwerf	15

AANKONDIGING VOORJAARSBIJEENKOMST

Hierbij nodigen wij u uit voor de voorjaarsbijeenkomst van de Vlinderwerkgroep op dinsdag 14 april 1998 in het Natuurmuseum, Schoenmakersperk 2 te Leeuwarden.
Aanvangstijd: 19.30 uur.

De indeling van de avond is als volgt:

1. Opening.

2. Mededelingen en ingekomen stukken. (Schubnieuws nr.2)

3. Stand van zaken dagvlinderatlas Friesland. Vorderingen. Redactie (Philip Zeinstra).

4. Ervaringen/mededelingen/eigen inbreng door leden.
   U kunt allerlei zaken meenemen, zoals vind- en kweekmateriaal, foto's, dia's, boeken etc. en daar iets over vertellen, of vragen over stellen.

5. Pauze.

6. Dagvlinderproject Friesland. Korte presentatie met sheets en dia's (Gerard Bergsma).

7. Groene vlinders. Korte presentatie met dia's (Siep Sinnema).

8. Rondvraag.

9. Sluiting om uiterlijk 22.00 uur.

Attentiepunten:
- Ingevulde waarnemingsformulieren verzoeken wij u in te leveren bij Janny Sinnema.
- Contributie kan worden voldaan bij onze penningmeester, Luut de Zee.
- Blanco waarnemingsformulieren zijn weer verkrijgbaar bij de secretaris.

Met vriendelijke groet en tot ziens.
Namens het bestuur van de Vlinderwerkgroep Friesland
Gerard Bergsma - secretaris

EXCURSIES 1998

Voor iedere excursie geldt, dat u zich vooraf bij de aangegeven contactpersoon dient op te geven. Wij krijgen dan een goed beeld van de deelname. Tevens ontvangt u dan nadere informatie.

9 mei: Katlijker Schar. Aanvang 14.00 uur.

Het terrein is eigendom van It Fryske Gea en betreft een cultuurbos met open plekken, heide en is gesitueerd in beekdalgebied (Tjonger). De grootte is circa 413 ha.
Aan de noordzijde wordt het begrensd door de Katlijker Heide en aan de zuidzijde door de Tjongerdellen.
Plaats van samenkomst is de boerderij met werkschuur van de beheerder Klaas Zoetendal aan de Schoterlandseweg 24 te Katlijk.
's Avonds gaan we lichten en smeren. Het is de bedoeling, dat deze avond verschillende typen lichtbronnen worden uitgeprobeerd. O.a. lichtval en zgn. blacklight. Tevens zullen enkele aggregaten worden gebruikt voor verderop in het veld.
Contactpersoon: Philip Zeinstra. Tel. 0561-616330

27 juni: Fochtelooërveen. Aanvang 14.00 uur.

Het terrein is eigendom van Natuurmonumenten en betreft een weids en ongerept hoogveenlandschap, uniek in Nederland en Noordwest-Europa. In het verleden is dit gebied deels ontgonnen voor de landbouw. De boeren groeven daarbij greppels in het veen, waardoor stukjes land droog genoeg werden om er boekweit op te verbouwen. Aan het einde van de 19e eeuw is men het veen op grote schaal gaan afgraven voor de winning van turf. Sporen hiervan zijn nog te zien aan de westrand van het F.veen. Het centrale deel van het Fochtelooërveen is opvallend boomloos met droge en vochtige heidevelden en een zeer waardevol "levend" hoogveen van circa 50 ha. In dit laatstgenoemde gebied komen karakteristieke veenplanten voor, zoals veenmos, zonnedauw, veenbes, lavendelhei en eenarig wollegras. Ook het in Nederland zeer bedreigde Veenhooibeestje (*Coenonympha tullia* - Müller) komt hier nog in redelijk aantal voor. Op 8 juli 1995 is hier tevens 1 exemplaar van het Veenbesblauwtje (*Vacciniina optilete* - Knoch) waargenomen. Zou er dan toch een kleine populatie van dit bijzondere blauwtje aanwezig zijn? Wie weet. Het gebied is moeilijk toegankelijk vanwege de moerasachtige structuur. Dus beslist laarzen meenemen. Dwars door het F.veen loopt een fietspad naar de Drentse kant en het Bankenbosch.
Plaats van samenkomst is de grote werkschuur van Natuurmonumenten aan de Fochtelooërveenweg 8.
's Avonds gaan we in dit gebied lichten en smeren. Aggregaten worden meegenomen. De verwachting is, dat we interessante nachtvlinders zullen vangen.
Contactpersoon: Gerard Bergsma. Tel. 0516-432414

15 augustus: De Heide van Allardsoog. Aanvang 14.00 uur.
Het terrein is eigendom van It Fryske Gea en betreft een open heidelandschap met bosschages en bos. Ten westen hiervan ligt het gebied van de Bakkeveensterduinen.
Plaats van samenkomst is de boerderij van de beheerder Johannes Naberman, Jarig van der Wielenwei 2 te Bakkeveen. Vanuit Bakkeveen rijdt u in oostelijke richting over de mjûmsterwei. Deze weg gaat over in de Jarig van der Wielenwei. Vlak na een redelijk scherpe bocht naar rechts ligt aan de rechterkant de boerderij van de heer Naberman.
's Avonds gaan we in de omgeving van de boerderij en in het natuurterrein lichten en smeren. Aggregaten worden meegenomen.
Contactpersoon: Philip Zeinstra. Tel. 0561-616330
Gelieve mee te nemen: proviand, drinken, laarzen, stoeltje, verrekijker, antimuggenmiddel (bijv. Autan), alsmede mooi weer en een goed humeur. Tot ziens.

Namens het bestuur van de Vlinderwerkgroep Friesland. Gerard Bergsma - sekretaris.

Excursies N.E.V. afd. Noord in 1998.

23 mei: Dagexcursie Sellingen.
22 augustus: dagexcursie naar Sellingen en 's avonds licht-excursie.

Voor nadere informatie kunt u telefonisch contact opnemen met Joop Prijs, tel. 050-5349813

KORT VERSLAG NAJAARSBIJEENKOMST 1997

De najaarsbijeenkomst van de vlinderwerkgroep Friesland vond plaats op zondag 2 november 1997 in het Natuurmuseum te Leeuwarden.
De bijeenkomst werd voorgezeten door Philip Zeinstra.
Aanwezig waren 26 leden. Afwezig met kennisgeving: 2 leden.

Siep Sinnema staat stil bij het overlijden van Auke van Randen. Hij geeft een opsomming van diens activiteiten op vlindergebied, zoals zijn publicaties, zijn inspanningen voor de Vlinderwerkgroep en de nog te verschijnen dagvlinderatlas, zijn veldonderzoek en niet te vergeten zijn inzet voor het op orde brengen van de vlindercollectie van het Natuurmuseum te Leeuwarden. Johan Fokkema, conservator van dit museum vertelt, dat de persoonlijke collectie van Auke van Randen(circa 5.000 exemplaren) is ondergebracht in de collectie van het Natuurmuseum.

Naast de opsomming van een aantal ingekomen stukken zijn er enkele mededelingen. De belangrijkste hiervan:

- Informatie over de voortgang van de dagvlinderatlas.
- In 1998 kan voor het laatst voor de atlas worden geinventariseerd.
- De Vlinderwerkgroep heeft met een afvaardiging deelgenomen en medewerkingverleend aan "De Week van het Landschap" van 20 t/m 28 september in de Lindevallei bij Wolvega. It Fryske Gea, de natuurbeherende instantie van dit gebied, had de organisatie in handen.
  De Vlinderwerkgroep had er een bemande stand met panelen en informatie.
  Tevens werd deelgenomen aan excursies in dit prachtige gebied.
  Het 9 dagen durende evenement was een groot succes en trok circa 3.500 bezoekers voor de diverse activiteiten. Vooral de afsluitende zondag was het zeer druk; een topdag, mede door het prachtige weer.
  Maar liefst veertien scholen van het basis- en voortgezet onderwijs bezochten het gebeuren in de Lindevallei, waarbij een tocht naar en door het gebied kon worden gefietst. Het verdere programma bestond dan uit vier onderdelen: een voettocht door verlande petgaten, een bezichtiging van de exposities in de evenemententent, een diapresentatie of een vaartocht in een praam over de Linde. In de tent waren exposities te bezichtigen over vlinders, roofvogels, vervening en diverse bodemvondsten van dit gebied. Beide weekenden hadden een specifiek thema. Verder was er een kindermiddag en een fossielendag.
- Johan Fokkema deelt mee, dat het Natuurmuseum in het seizoen 1997 uit de provincie een behoorlijk aantal meldingen heeft ontvangen van pijlstaartvlinders. Hij zal hierover nog een verslagje schrijven.

Na de pauze vertelt Johan Padding over zijn enerverende verblijf in Zweden waar hij voor zijn studie aan de Universiteit van Twente een stageperiode had. Uiteraard had hij reeds voor zijn vertrek contacten gelegd met enkele Zweedse vlinderspecialisten. Van 2 april t/m 20 juli 1997 inventariseerde hij in

Uppsala vooral dagvlinders (46 soorten, waaronder een aantal *Limenitis populi* L., De Grote IJsvogelvlinder). In Härjedalen (medio juli) werd met de Zweedse vlindercollega's ook op nachtvlinders geinventariseerd. Hier ging het nodige klimwerk aan vooraf, maar de ervaring was onvergetelijk. Een aantal nachtvlinders wordt nog gedetermineerd. Naast de eerder gesignaleerde 46 soorten dagvlinders komen er nog een viertal bij uit dit gebied (*Boloria napaea* Hoffm., *Erebia pandrose* Borkh., *Albulina orbitulus* de Prunner, *Pyrgus centaureae* Rambur).

Philip Zeinstra houdt een presentatie over bladmijnen. Hij vertelt, dat de excursie bladmineerders, die op zondag 26 oktober plaatsvond in de Rottige Meenthe en later op het terrein van het Pompstation bij Oldeholtpade ondanks de mindere weersomstandigheden een behoorlijk succes is geworden. Hij laat ons aan de hand van een groot aantal bladeren van diverse boomsoorten de kenmerkende gangen, vraat- en faecaliënsporen van minerende rupsen zien. De wereld van de bladmineerders blijkt zeer boeiend en voor velen van ons valt er op dit gebied nog veel te leren.

Na de rondvraag wordt de bijeenkomst om 16.30 uur beëindigd.

EEN TERUGBLIK OP HET EERSTE JAAR NACHTVLINDEREN

In 1993 werd er in de Geaflecht, een uitgave van de Vereniging voor Natuurbescherming gevestigd te Gorredijk, een oproep geplaatst, waar ons vader wel oren naar had. Het ging hier namelijk om een oproep met als doel cursisten bijeen te krijgen voor de dagvlindercursus van de Vlinderwerkgroep Friesland. Hij besloot dan ook om samen met nog een "natuurvriend" de cursus te gaan volgen. Deze cursus was erg fascinerend en het bleek dat de vlinderwereld heel wat te bieden heeft. Zodoende werden thuis al enige potjes met dagvlinders verzameld en wij tweeën hielpen ook erg graag mee. De eerste determinaties waren nog wel enigszins ingewikkeld, maar gestaag begonnen we het onder de knie te krijgen. Deze hobby is nu echter al dusdanig uit de hand gelopen, dat we op een niet te koude zomeravond ook al achter in de tuin zitten te nachtvlinderen. Dit artikel gaat in op onze ervaringen in het eerste nachtvlinderjaar.

Na drie jaar dagvlinderen begonnen de nachtvlinders erg te dagen, omdat we, als we onderweg een nachtvlinder tegen kwamen, de naam van het beestje niet kenden. We hadden al enige boeken (Wir bestimmen die Schmetterlinge van M. Koch en Colour identification guide to moths of the British Isles van B. Skinner)

aangeschaft om ons met deze tak van de vlinders bezig te gaan houden, maar we raakten pas echt geboeid op een avondje nachtvlinderen bij Siep en Janny Sinnema thuis. De kleurenpracht en de overweldigende rijkdom van de nachtvlinders maakten op ons grote indruk.

Zo werd er in de loop van dit jaar een hogedruk kwiklamp aangeschaft en nog een enkele toevoeging wat boeken betreft, zodat het daadwerkelijke inventariseren kon beginnen. Op 16 mei van vorig jaar vingen we achter huis onze eerste nachtvlinders. De Grijze beer (*Diaphora mendica Cl.*) en de Pijlstaartgelijkende (*Peridea anceps Goeze*) waren de meest indrukwekkende. De dag daarna vingen we onze eerste eenstaart, te weten de Gele eenstaart (*Watsonalla binaria Hufn.*) en een werkelijk prachtige tandspinner, de Berkebrandvlerkvlinder (*Pheosia gnoma F.*). Ondertussen was het uitkijken naar de eerste pijlstaarten (*Sphingidae*), een werkelijk fantastische familie met een enorme pracht aan kleuren. De Pauwoogpijlstaart (*Smerinthus ocellatus L.*) was het eerste lid van deze familie, dat ons ten deel viel. Een werkelijk verbluffende ervaring, mede door het feit dat het hele vlinderdoek wordt verstoord, gepaard gaande met een "hels kabaal". Verder zagen we nog de volgende pijlstaarten: Lindepijlstaart (*Mimas tiliae L.*), Groot avondrood (*Deilephila elpenor L.*) en de Ligusterpijlstaart (*Sphinx ligustri L.*). Verder waren we erg verheugd met de volgende vondsten:

Op 30 mei waren we door het dolle heen, omdat we een prachtige groene uil op het doek zagen zitten. Het ging hier om *Pseudoips fagana F.*

Op 31 mei streek de Witte tijgervlinder (*Spilosoma lubricipedum L.*) bij ons achter huis neer, aangetrokken door de felle lamp. Een wit gekleurde beer met zwarte stippen op zowel de voor- als achtervleugels. Een apart detail is dat deze soort een geel achterlijf heeft. Deze soort wordt ook wel Tienuursvlinder genoemd, omdat hij omstreeks tien uur, plaatselijke tijd, begint te vliegen.

Op 6 juni waren we erg verrast met de komst van de Koperuil (*Diachrysia chrysitis L.*) op ons doek. Deze uil is verrassend gekleurd, want bij wisselende lichtinval zie je de geelgroene koper-kleur. Ook op deze avond vonden we de Gele tijgervlinder (*Spilosoma luteum Hufn.*), die zich na aanraking doodstil op de grond laat vallen, zodat het lijkt alsof ze dood zijn.

Vlak voordat het (vlinder)doek viel (letterlijk en figuurlijk) voor de (nacht)vlinderaars, omdat het seizoen bijna afgelopen was, vingen we onze allermooiste vondst van het jaar. Het ging hier namelijk om *Actebia praecox L.*, een prachtig groen gekleurde uil die vooral bekend is van de zandgronden. Opvallend was dat op de dag na onze waarneming deze opvallende vlinder eveneens tijdens een excursie op de Schaopedobbe werd waargenomen. Dit terwijl de vlinder tot dan toe alleen bekend was van de waddeneilanden in Friesland.

Ook hebben we vorig jaar een aantal keren "gesmeerd". We maakten een mengsel van appelmoes, rode wijn, stroop en bruine suiker. Dit smeersel smeerden we op ongeveer tien bomen bij ons in de buurt. We vingen ondermeer de volgende vlinders: de Piramiderups (*Amphipyra pyramidea L.*), het Roesje (*Scoliopteryx libatrix*), de Bosbesse-uil (*Conistra vaccinii L.*), de Hyaena (*Calymnia trapezina L.*), *Semiophora gothica L.* en een micro, *Diurnea fagella D. & S.*
Om duidelijk te zijn van onze zaak gingen we na verloop van tijd enkele malen naar de fam. Sinnema om de geprepareerde vlinders te laten controleren. Dit alles in samenhang met het prepareren, maakt dat de determinatie een stuk betrouwbaarder is, want niemand heeft er wat aan als er verkeerde soorten doorgegeven worden en bovendien ben je dan niet echt wetenschappelijk bezig. Nu staan we op het punt om met genitaliënonderzoek te beginnen, hetgeen weer kan leiden tot een nog betrouwbaardere determinatie. Al met al heeft deze hobby heel wat te bieden en het is echt aan te raden om je naast de dagvlinders ook te gaan bezighouden met de nachtvlinders. Over geheel 1997 hebben we een dikke tweehonderd soorten nachtvlinders waargenomen en dit alles in een normaal achtertuintje in een doodgewone wijk van Gorredijk. Hopelijk wordt 1998 net zo'n goed vlinderjaar, of misschien wel beter!

Henk en Auke Hunneman

PIJLSTAARTEN IN FRIESLAND

Sommige organismen hebben een opvallende verschijning. Wie ermee geconfronteerd wordt, wil graag weten wat voor vlees hij of zij in de kuip heeft. Als we ons beperken tot de vlinders, dan kunnen we zeker de pijlstaarten en hun rupsen tot deze groep dieren rekenen. Daarbij snijdt het mes aan twee kanten. De *Sphingidae* zijn over het algemeen gemakkelijk op naam te brengen. Overigens is de belangstelling voor deze giganten onder de inheemse vlinders niet een verschijnsel van de laatste decennia. Ook vroeger moeten de opvallende verschijningen de waarnemer nieuwsgierig hebben gemaakt.

Voor zover op dit moment is na te gaan, begint de Friese geschiedenis van de pijlstaarten in 1850 te Harlingen met de waarneming van een wingerdpijlstaart (Lempke, 1985). Daarna volgt Achlum. In juli 1877 vindt 'onze dorpsgenoot H.H. op het aardappelloof in zijn tuin een fraai en buitengewoon exemplaar van een rups van de doodshoofdvlinder', aldus een bericht in de *Franeker Courant*. Een week later 'begon deze reus onder de rupsen zich te verpoppen en is thans in een groote nimf veranderd'. Verder zijn veel wetenswaardigheden over de pijlstaarten samengevat in het boek *De vlinders van Friesland* (Lempke, 1985). Uit Friesland zijn tot op heden 16 soorten bekend.
Met name van de laatste jaren weten we vrij goed, welke soorten onze provincie hebben bezocht. Het begin ligt zo'n beetje in de jaren tachtig. Jan Meerman vraagt

dan alom medewerking in verband met de wetenschappelijke mededeling (Meerman, 1987), die hij over de pijlstaartvlinders wil samenstellen. De toenmalige directeur van het Fries Natuurmuseum, Gerrit Stobbe, coördineert één en ander in onze provincie. Later komen daar de gegevens (van de leden) van de Vlinderwerkgroep Friesland bij (zie de diverse jaarverslagen). Om een idee te krijgen van de omvang van het bestand aan waarnemingen, zijn de beschikbare gegevens samengevat in figuur 1. Van jaar tot jaar zijn er duidelijke verschillen. Het aantal waargenomen soorten scharrelt rond de tien; 1992 is een topjaar met dertien soorten. Ook wat het aantal exemplaren betreft is dat jaar een topper met bijna 500 individuen; meestal komen we niet boven de 200 stuks uit.

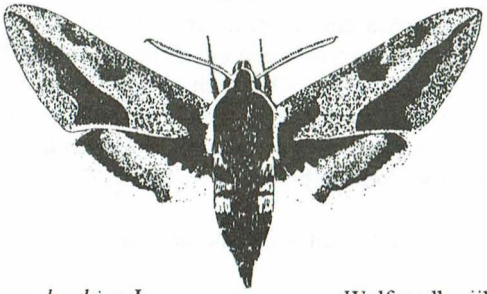

Hyles euphorbiae L. Wolfsmelk-pijlstaart

Er is nog een gegeven, waardoor het ene jaar het andere niet is. Soms komt een bepaalde soort massaal opzetten. Dat heeft te maken met het feit, dat onder de pijlstaarten een aantal trekvlinders zit. Meestal is een dergelijk fenomeen zo opvallend, dat er een aparte publicatie aan wordt gewijd. Stobbe (1983) noemt 1983 het jaar van de windepijlstaart. 'Nog nooit kregen we in ons museum zoveel waarnemingen van deze vlindersoort binnen....In totaal werden meer dan honderd exemplaren gesignaleerd....In normale jaren vind je het al prachtig als je één of twee dieren ziet'. Een recenter voorbeeld vinden we bij Bergsma (1993). Hij beschrijft voor 1992 een 'invasie' van een andere trekvlindersoort, de wolfsmelkpijlstaart: op zes plaatsen werd een honderdtal rupsen geteld. Als andere invasiejaren noemt hij 1938 en 1947. Een derde voorbeeld vinden we bij Van Minnen (1956). Hij beschrijft de doodshoofdvlinder, die in 1956 een topjaar kent; ook in 1976 en 1982 is de soort opvallend aanwezig.

1997 zal in de boeken terecht komen als een slecht vlinderjaar. Maar zelfs in een matig vlinderseizoen zijn verrassingen niet uitgesloten. Het begon veelbelovend met een doodshoofdvlinder. Op de valreep van het seizoen liet Gerard Visser uit Leeuwarden foto's zien van een heel zeldzame verschijning: een oleanderpijlstaart. Hij had de kiekjes eind augustus gemaakt. Slechts eenmaal eerder, in het najaar van 1967, is deze buitenlander in Friesland aangetroffen. De oleanderpijlstaart is een trekvlindersoort, die ook in de rest van Nederland nauwelijks wordt waargenomen. Gedurende 50 jaar trekvlinderonderzoek zijn

slechts acht exemplaren gesignaleerd. Overwinteren is er niet bij, want de poppen schijnen reeds te sterven bij temperaturen onder de 10 graden. De rups leeft van oleander en kleine maagdenpalm. De oleanderpijlstaart wordt de laatste jaren vaker waargenomen. In het trekvlinderverslag over 1996 wordt de soort voor 'het derde jaar op rij' gemeld. Daarbij wordt niet uitgesloten, dat de soort met plantmateriaal wordt aangevoerd. In 1995 is een tweetal dieren aangetroffen onder omstandigheden, die import met plantmateriaal aannemelijk maken. Of de vlinder uit Leeuwarden op eigen kracht naar onze streken is gevlogen, zal een vraag blijven.

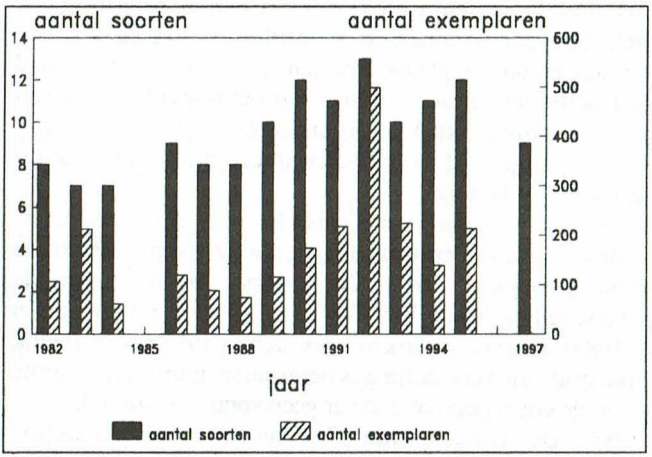

Figuur 1. Aantal waargenomen soorten en exemplaren van pijlstaartvlinders in Friesland. De gegevens van 1982-1984 en 1997 zijn ontleend aan het archief van het Fries Natuurmuseum; die uit de jaren 1986-1995 zijn gehaald uit de diverse verslagen van de Vlinderwerkgroep Friesland; gegevens uit de jaren 1985 en 1996 waren niet beschikbaar.

Literatuur

Bergsma, G. 1993. 'Invasie' van de wolfsmelkpijlstaart (*Hyles euphorbiae* L.) in Friesland. *Jaarverslag 1992 Vlinderwerkgroep Friesland* : 27-28.

Lempke, B.J. 1985. *De vlinders van Friesland.* Fryske Akademy, Ljouwert/Leeuwarden.

Meerman, J.C. 1987. De Nederlandse pijlstaartvlinders. *Wetenschappelijk mededeling 180.* KNNV, Hoogwoud.

Minnen, G. van. 1956. Vlinders. *Mededelingen Fries Natuurhistorisch Museum* 1 : 2.

Stobbe, G. 1983. De windepijlstaart (*Herse convolvuli* L.). *Veld en Vitrine* 83 : 1011-1012

Adres: Fries Natuurmuseum, Schoenmakersperk 2, 8911 EM Leeuwarden

Johannes Fokkema

VEEL GLASVLEUGELPIJLSTAARTEN (HEMARIS FUCIFORMIS) OP TERSCHELLING IN 1997.

Op Terschelling komt een kleine populatie van de Glasvleugelpijlstaart voor. In de bossen rond West-Terschelling worden in sommige jaren vlinders waargenomen, en ook worden de rupsen en vraatbeelden op Kamperfoelie (Lonicera periclymenum) wel gezien. In 1997 werden opvallend veel waarnemingen gedaan en ook kwamen meldingen binnen van grote aantallen.
Op 10 juni werden 15 exemplaren aangetroffen in de Kooibosjes (AC. 146-599, waarn. L.van der Wiel). De vlinders vlogen bij de bloemen van Echte Koekoeksbloem (Lychnis flos-cuculi) en Kale Jonker (Cirsium palustre), een enkele maal ook bij Grote Ratelaar (Rhinanthus angustifolius). Na deze eerste waarneming werd de soort nog op tal van plaatsen gezien, voornamelijk in en rond West-Terschelling, in de Kooibosjes en in Midsland. Op het oostelijke deel van het eiland werd de vlinder niet opgemerkt. Een bijzonder grote groep werd op 3 juli uit Baaiduinen (AC 147-599) gemeld. Hier vlogen in een tuin maar liefst 60 exemplaren bijeen (waarneming E.Planting).

Ook in het verleden zijn wel eens grote aantallen van de Glasvleugelpijlstaart opgemerkt. Zo meldt Lempke een waarneming van 60 exemplaren in de Oude Kooi op Vlieland (Lempke, 1985). De oudste melding van de Glasvleugelpijlstaart op Terschelling is van Leffef. Hij trof in 1956 rupsen aan in de Kooibosjes (Lempke, 1985). Daar de waarnemingen zich in 1997 voornamelijk beperkten tot het westelijke deel van Terschelling is het waarschijnlijk dat de grote aantallen afkomstig zijn van de eigen populatie, en er geen sprake is van trek.
(Lit: Lempke, B.J., 1985; De vlinders van Friesland; Fryske Akademy, Leeuwarden).

Piet Zumkehr; Oude Terpweg 3, 8891 GE Terschelling-Midsland.

YPSOLOPHA VITELLA L.; NIEUW VOOR DE WADDENEILANDEN

Op 9 augustus 1997 verscheen een exemplaar van Ypsolopha vittella in de lichtval te Midsland op Terschelling. Aanvankelijk leek het er op, dat het hier om het eerste exemplaar van de Waddeneilanden zou gaan. Op de vergadering van de sectie Snellen te Lexmond in oktober jl. werd echter een exemplaar gepresenteerd dat door dhr.J.Lucas te Nes (Ameland) was gevangen in juli 1997, derhalve een maand eerder. Tot nu toe was Ypsolopha vittella niet van de Waddeneilanden bekend. Wel zijn er tal van waarnemingen gedaan in de provincie Friesland. Opvallend is dat de meeste waarnemingen van betrekkelijk oude datum zijn. Jarenlang kregen we de indruk, dat Ypsolopha vittella sterk was achteruitgegaan. De laatste jaren is landelijk gezien sprake van een kleine opleving. Ypsolopha vittella behoort tot de familie der Ypsolophidae, vroeger een subfamilie van de Yponomeutidae (Microlepidoptera). De rupsen leven op Iep (Ulmus)
(Lit: Kuchlein, J.H.,1993; De Kleine Vlinders, PUDOC, Wageningen).

Piet Zumkehr; Oude Terpweg 3, 8891 GE Terschelling-Midsland.

EEN ALTERNATIEF VOOR DE VLINDERLAMP

Naast de lichtvangst, is het zogenaamde smeren, een belangrijke aanvullende onderzoeksmethode om de aanwezigheid van bepaalde soorten nachtvlinders in een gebied vast te stellen. Hierbij is het de bedoeling, de vlinders te lokken met sterk ruikende zoete stoffen, die natuurlijke voedselbronnen zoals b.v. nektar of boomsappen imiteren. De gebruikte mengsels zijn meestal op basis van wijn of bier, aangevuld met verschillende soorten stroop en suiker. Het kant en klare mengsel wordt vervolgens met een kwast pleksgewijs op boomstammen gesmeerd.

Smeer lokt alleen soorten met een goed ontwikkelde roltong en dan vooral Uilen, Spanners, een aantal Beren en Eenstaarten. Soorten met een gereduceerde roltong, die als vlinder geen voedsel meer opnemen, b.v. de Spinners, kunnen met deze methode niet aangetoond worden. Hierin schuilt dan ook het nadeel van smeren, maar daar staat tegenover dat de aantallen vlinders van bepaalde soorten fors hoger liggen en verscheidene soorten veel beter op smeer dan op licht komen.

De beste tijd van het jaar om te smeren, is als er in de natuur weinig alternatieve voedselbronnen aanwezig zijn, dat zijn vooral de maanden maart, augustus, september en oktober. Zelfs bij ongunstige weersomstandigheden is het nog altijd de overweging waard om te gaan smeren. In het algemeen tonen de vlinders bij het smeren een grotere ongevoeligheidten opzichte van het weer dan bij de lichtvangst. Regelmatig smeren, op vaste plaatsen, biedt de gelegenheid informatie te verzamelen over vliegtijden en kan een indruk geven van de talrijkheid van een soort. Een bijkomend voordeel is dat resultaten van verschillende jaren met elkaar vergeleken kunnen worden.

Het recept dat ik gebruik bestaat uit: 150 gram appelstroop, 150 gram gewone stroop, 150 gram suiker en 150 cc rode wijn (eventueel te vervangen door bier). De wijn verwarmen(niet koken!) en hier de suiker in oplossen. Dit vervolgens mengen met de stroop in een verhouding van 1 : 1.

Ik smeer altijd op een vaste plaats in Drachten, die bestaat uit een rij populieren (19 bomen) met een lengte van ongeveer 150 meter. Deze bomenrij bevindt zich binnen een sportveldencomplex, met als voordeel, de aanwezigheid van meerdere houtwallen en gemengde bosjes. De populieren worden 2 a 3 keer per week ingesmeerd met in totaal een halve liter smeer. Dit lijkt misschien veel, maar mijn simpele gedachte hierachter is, dat er op deze manier een zeer geconcentreerd geurspoor ontstaat, waardoor hopelijk veel vlinders worden aangelokt.Sommige soorten komen alleen tijdens de schemering op het mengsel, dus is het belangrijk de smeer nog bij daglicht aan te brengen. De meeste vlinders verschijnen ongeveer een tot anderhalf uur na zonsondergang.

Het afgelopen jaar zijn bijna 3000 vlinders in 83 soorten op de stroop afgekomen. Hieronder bevonden zich voor Friesland bijzondere soorten als

L. semibrunnea, *E. paleacea* en *E. occulta*. De toppers waren *A. pyramidea* en *N. pronuba* met respectievelijk 597 en 572 vlinders. Naast de vlinders kon ik ook regelmatig een egel waarnemen, die soms wel erg vreemde geluiden maakte. Of dit nou kwam doordat het mengsel zo lekker smaakte of dat hij enigzins onder invloed verkeerde laat ik maar in het midden.

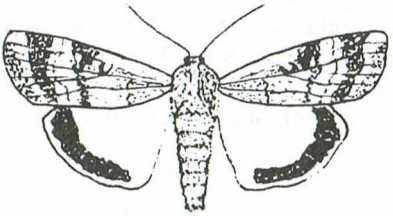

Noctua pronuba L. Huismoeder

1998 heeft ook al een verrassing opgeleverd. Op zondag 15 februari ving ik tijdens een avondje smeren bij de golfbanen van Lauswolt een exemplaar van *X. vetusta*. Deze soort overwintert en verschijnt normaal omstreeks begin maart. Dit exemplaar was waarschijnnlijk al vroeg actief geworden, door het zeer zachte weer in de eerste helft van februari.

Sinds het beschikbaar komen van ML- en HPL lampen wordt het smeren niet veel meer toegepast, maar voor diegene die het gehele spectrum aan soorten in een gebied wil vaststellen, is deze methode naast de lichtvangst en het zoeken naar rupsen eigenlijk onontbeerlijk. Misschien dat dit artikeltje een aantal mensen er toe kan aanzetten om deze methode wat vaker te gebruiken.

Hilco Meijer

MIJNENJACHT IN WESTSTELLINGWERF

In oktober van het vorig jaar werden Leo Bot en ik gevraagd een excursie te organiseren met als onderwerp de mineerders. Het verzoek was afkomstig van Joop Kuchlein, verbonden aan de Stichting Tinea te Wageningen. Deze organisatie houdt zich ondermeer bezig met het verzamelen van gegevens over de Microlepidoptera, de kleine vlinders dus. Een bepaalde groep van deze kleintjes valt onder de mineerders, omdat hun rupsen zich voeden met het binnenste weefsel van een blad. Het spreekt vanzelf, dat grootte van deze larfjes tot een zeer bescheiden formaat beperkt is. Doordat zij zich al etend door een blad voortbewegen, ontstaat een vraatpatroon, aan de hand waarvan wij hun aanwezigheid in een zeker gebied kunnen vaststellen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van het feit, dat elke soort een specifiek vraatpatroon teweeg brengt. Bovendien zijn heel wat mineerders aan specifieke gewassen gebonden. Deze twee omstandigheden vergemakkelijken het determineren. Daarnaast vertonen mijnen nog veel meer kenmerken, zoals de kleur en de manier, waarop de faeces zijn neergelegd, maar verder ook de periode, waarin zij te vinden zijn.

Op nog twee andere plaatsen in ons land, een in het midden en een in het zuiden, zou een excursie worden gepland, eveneens onder de naam van Stichting Tinea. Wij behoorden tot de noordelingen en we besloten de excursie op 26 oktober te houden en wel in het gebied van de Rottige Meenthe bij Nijetrijne en op het terrein van de Waterleiding bij Oldeholtpade, alletwee liggend in de gemeente Weststellingwerf. Het eerste is een laagveengebied, het tweede ligt op zand. De keuze hield verband met het verschil in begroeiing en dus ook met een grotere soortenrijkdom van de mineerders. Zo kwam bij Oldeholtpade de sleedoorn voor, het St.Janskruid en de grauwe els, zoniet in de Rottige Meenthe. Van de andere kant waren er ook soorten, die in beide terreintypen stonden, zoals zwarte els, ruwe berk, kamperfoelie, vuilboom en hazelaar.

We kwamen 's ochtends om 11 uur samen bij het station van Wolvega. Daarna werd koers gezet naar Nijetrijne. Aan de noordrand van de Rottige Meenthe bezochten we een elzensingel met veel braam als ondergroei. Het begon meteen al goed!! Op de bladeren van heel wat bramen zagen we bleke, langgerekte driehoekjes en dat waren de mijnen van *Tischeria marginea*. Het vlindertje, dat hieruit komt is bruin van kleur en de vleugelranden zijn donker. Het vliegt van april tot in september en we hebben het menigmaal tijdens nachtelijke inventarisaties kunnen begroeten.

In ons land komen vijf soorten van de familie van de Tischeriidae voor. Hiervan zijn er twee zeer verbreid en daar is *Tischeria marginea* er een van.
Het weer zat ons tegen: de koude wind deed ons rillen en vrijwel meteen begon het te miezeren. We sloegen een zijpad in, dat ons verder het moerasgebied inleidde. Hier troffen we een aardige mevrouw aan, die ter plaatse een recreantenhuisje bezat. Op het erf stonden diverse interessante bomen en struiken.

Een daarvan was de hazelaar en al gauw zagen we een lijnvormig en hoekig verlopend vraatpatroon. De eigenaar was *Stigmella microtheriella*. Het vlindertje dat hier uiteindelijk van komt, meet ongeveer vier millimeter in spanwijdte, heeft een donkere kleur en draagt op elke voorvleugel een bleek dwarsbandje. Het kleintje behoort tot de familie der Nepticulidae, waarvan heel wat soorten veel onderlinge gelijkenis vertonen. Maar de mijnen kun je goed van elkaar onderscheiden. Vandaar dat een mijnenjacht zoals deze bijdraagt tot een meer volledig beeld van de verspreiding en valt hiermee onder de noemer van de faunistiek.

Het begon te regenen en we besloten naar de auto's terug te keren. De buit was overigens bevredigend: 20 soorten. Hieronder viel ook *Lyonetia clerkella*. We hebben er een pop van aangetroffen. Deze zat in een cocon met aan elk punt een tweetal draden, die onderling een hoek van dertig graden maakten. Zij waren alle vier met het blad van een zomereik verbonden en stonden behoorlijk strak. Draden en cocon dienden als een soort hangmat voor de pop. Op deze manier komt de soort de winter door!!

Vervolgens gingen we een kijkje nemen in het waterleidinggebied bij Oldeholtpade. Helaas was de wind gekeerd naar het noorden en daardoor werd het een aantal mensen aardig wit om de neus! Als eerste inspecteerden wij een kamperfoelie, waaraan nog slechts enkele blaadjes zaten. Het was meteen raak! Een van de bladen vertoonde een blaasvormige structuur, veroorzaakt door een rups van *Phyllenorycter trifasciella*, een soort, die aan deze liaan gebonden is. Maar als je een sneeuwbes in je tuin hebt staan, kunnen ook daarop de blaasmijnen verschijnen. Op dit moment verbreidt zich een verwant zeer snel over ons land. Het is *Phyllenorycter leucographella* en die is gebonden aan vuurdoorn. Als u een plekje weet, waar de vuurdoorn eveneens aangetaste blaadjes draagt, geef dat dan even aan ons door. In Friesland is de soort al waargenomen, onder andere in Bakkeveen, Leeuwarden, Sneek en Hemrik. Het is duidelijk een nieuweling en het aantal soorten Phyllenorycter is hiermee gekomen op 53.

Tijdens de excursie bij Oldeholtpade kon nog een flinke serie mineerders aan de lijst worden toegevoegd. Het totaal kwam op 43!! Verrassende soorten waren *Stigmella floslactella* van hazelaar, *Ectoedemia septembrella* en *Calybites auroguttella* van St.Janskruid, *Parornix betulae* van berk, *Stigmella prunetorum* (die zich ook uitbreidt!) van sleedoorn en *Phyllenorycter strigulatella* van grauwe els.

Ondanks het gure weer is het een zeer geslaagde excursie geweest. Het is beslist aan te bevelen een en ander in de toekomst te herhalen.

Philip Zeinstra

Noteer deze data in uw agenda!

14 april 1998	19.30 uur	Voorjaarsbijeenkomst te Leeuwarden
9 mei 1998	14.00 uur	Excursie Katlijker Schar
23 mei 1998		Dagexcursie Sellingen N.E.V. afd.-Noord
27 juni 1998	14.00 uur	Excursie Fochtelooërveen
15 aug. 1998	14.00 uur	Excursie Allardsoog
22 aug. 1998		Dag- en avondexcursie Sellingen